

Patriotten en prinsgezinden in Hazerswoude, 1781-1795

- Marloes Rijkelijkhuizen -

De politieke verdeeldheid in de Republiek en de strijd tussen de patriotten en prinsgezinden resulteerden in een aantal machts-wisselingen aan het einde van de achttiende eeuw. De patriotten kregen in de loop van de jaren tachtig van deze eeuw langzamerhand de overhand op de prinsgezinden. Oranje werd een verboden kleur. Op 15 september 1785 was stadhouder Willem V gedwongen Den Haag te verlaten, nadat de Staten van Holland hem reeds in 1784 het commando over het garnizoen hadden afgenomen. Hij trok zich terug in Nijmegen, maar een aantal jaren later keerde hij, op 20 september 1787, terug naar Den Haag met hulp van het leger van zijn zwager, de koning van Pruisen. Op hun beurt moesten bekende patriotten nu vluchten. Deze naar Frankrijk uitgeweken patriotten hielpen het Franse leger vervolgens in 1794/1795 om grote delen van de Republiek te bezetten. Willem V vluchtte op 18 januari 1795 voor een tweede maal, dit keer naar Engeland. Een dag later werd de Bataafse Republiek uitgeroepen.¹

Hazerswoude in een onrustige periode

Het dorp Hazerswoude aan het einde van de achttiende eeuw wordt beschreven en weergegeven door Bakker & Van Ollefen.² Zij noemen het dorp aanzienlijk en 'fraaij bebouwt' met 427 huizen, waarvan 'veele en verscheide deftige wooningen ... veelal door gegoede burgers bewoont'. Hazerswoude telde in die tijd 2.168 inwoners. Het dorp lag op de route tussen Leiden en Gouda en bevond zich daarmee op een strategisch punt.

De landelijke ontwikkelingen hadden invloed op de dorpen op het platteland en ook voor de inwoners van Hazerswoude was het een onrustige periode. Dorpsgenoten kwamen tegenover elkaar te staan. Van een van de orangistische Leidse pamfletschrijvers werd zelfs vermoed dat het een inwoner uit Hazerswoude betrof.³ Overtredingen en ordeverstoringen werden genoteerd in de rechterlijke archieven. Deze archieven geven daarom een goed tijdsbeeld van de dorpen in een tijd van revolutie en omwentelingen. Niet alle gebeurtenissen stonden echter vermeld in de rechterlijke archieven of zelfs de archieven van het ambachtsbestuur. Een enkele keer werd geprobeerd zonder medeweten van het bestuur een aanklacht in te dienen, met name als het een aanklacht tegen de baljuw betrof. Enkele gebeurtenissen, beschreven aan de hand van rechterlijke en andere archiefstukken uit deze periode, geven deze onrustige periode weer in het dorp Hazerswoude.

Waar op ons verlatende, beveelen wy UL. de bescherminge Gods. Geschreeven in den Hage den 27 January 1785.

Ter Ordonnantie van de Gecommitteerde Raaden.

*Willem Sebastiaan Boers -
baljuw, schout, secretaris en notaris*

In Hazerswoude, een hoge heerlijkheid, was de baljuw verantwoordelijk voor de rechtspraak in de zwaardere criminele strafzaken, de halszaken. Hij werd bijgestaan door de 'welgeboren mannen'. De galg lag buiten het dorp, nabij de molen De Rode Wip (Gemeenweghs molen). De schout en schepenen waren verantwoordelijk voor de civiele rechtspraak. De functies van baljuw en schout werden echter vaak door dezelfde persoon bekleed, zo ook in Hazerswoude. De rechtszaken werden opgeschreven in de zogenaamde 'dingboeken'.

De familie Boers was een invloedrijke familie in de regio en de verschillende familieleden bekleedden belangrijke posities in verschillende plaatsen.⁴

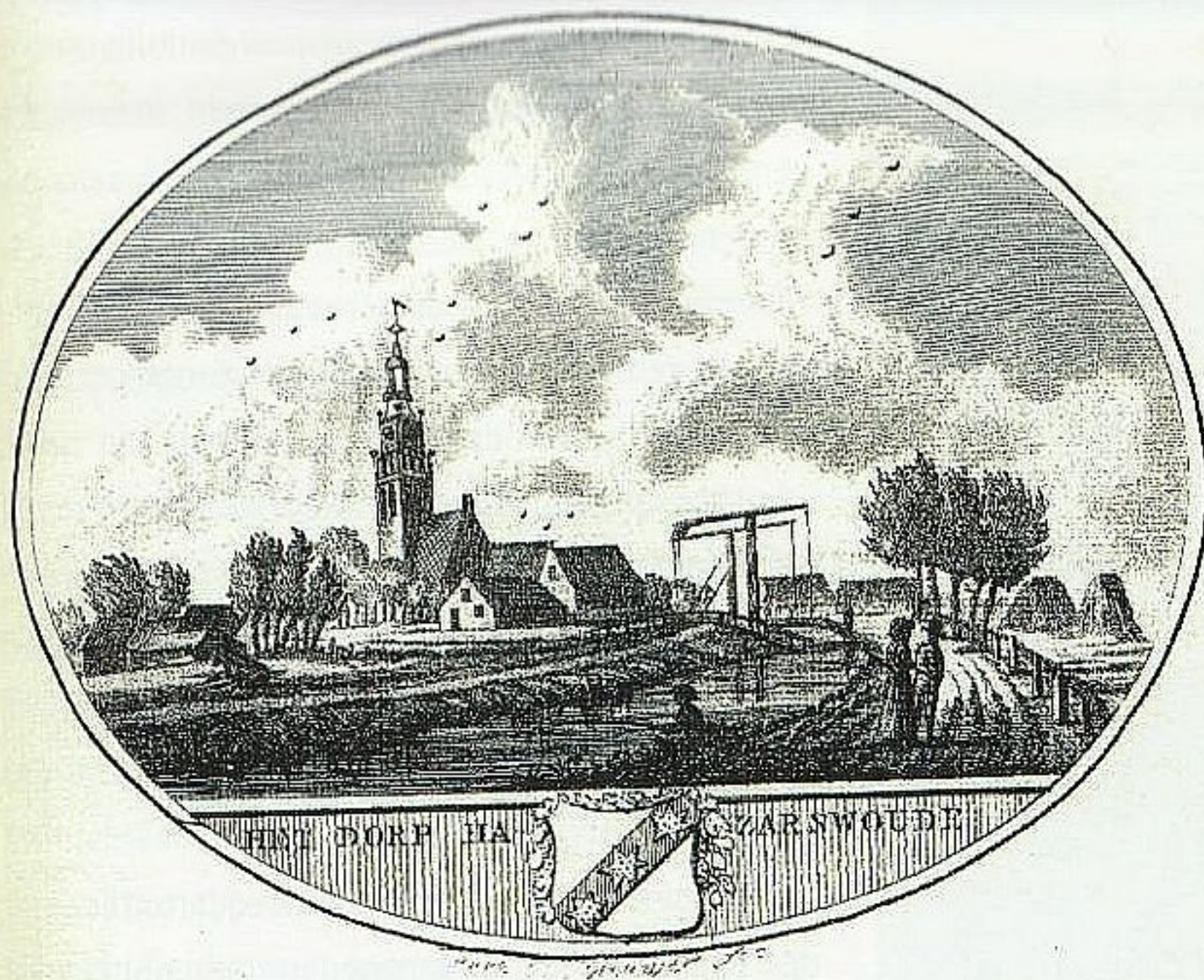
In 1744 was Carolus Boers provisioneel (tijdelijk) baljuw van Hazerswoude.⁵ Hij was toen reeds met pensioen. Daarvoor was hij onder andere baljuw en secretaris van Katwijk, 't Zand en Noordwijkerhout en notaris te Katwijk.⁶ Zijn zoon Gerard Boers werd baljuw van Hazerswoude in 1745. Hij overleed in 1772 en was waarschijnlijk baljuw tot (vlak voor) zijn dood. Gerards zoon Willem Sebastiaan was al enige tijd secretaris voordat hij zijn vader als baljuw opvolgde.⁷ Bovendien was hij schout en van 1781 tot 1804 ook notaris te Hazerswoude.⁸ Verder bekleedde hij functies in Zuid-Waddinxveen, namelijk die van schout en secretaris.⁹ Hij zou op zijn beurt worden opgevolgd door een zoon van zijn neef Carolus, Charles Guillaume.¹⁰ Charles Guillaume was tevens notaris in Hazerswoude van 1804-1844.¹¹

Mede door zijn gunstige ligging had Hazerswoude vele herbergen en, zoals gebruikelijk, was in een van deze herbergen het rechthuis gevestigd. Hier vonden ook vergaderingen van het ambachtsbestuur plaats. In de patriotische tijd was het rechthuis waarschijnlijk tijdelijk aan de Hoge Rijndijk gevestigd, in herberg De Posthoorn. Eigenaar en kastelein van deze herberg was Jan Awerdonk.¹² Na de omwenteling van 1787 vonden vergaderingen zowel plaats in De Posthoorn aan de Rijndijk als in het rechthuis in het dorp.

1785 - Wapenoeffeninge

De opstand van de patriotten had uiteraard een langere aanloop, maar de verspreiding van anonieme pamfletten en met name die van het pamflet 'Aan het volk van Nederland' in 1781 vormde een markerpunt van de patriottenopstand. Er werden bovendien gewapende milities opgericht, de zogenaamde vrijcorpsen, in de vorm van een burgerleger.¹³ Daarnaast deed de stad Gouda in de Staten van Holland het voorstel om ook het platteland te bewapenen. Op 18 november 1784 werd dit voorstel aangenomen.¹⁴ Uitgesloten waren predikanten, priesters, dienaars der justitie, schoolmeesters, tuinlieden en knechten der huislieden.¹⁵ Omdat zich echter niet genoeg vrijwilligers meldden, werd in Holland op 12 januari 1785 verordend dat elke derde man verplicht zou worden om mee te doen.¹⁶

In Hazerswoude riep de gerechtsbode de mannelijke inwoners op om zich op 28 januari door de schout te 'oefenen in de wapenhandel'. Men kon zich opgeven voor deze 'wapenoeffeninge' in herberg De Posthoorn aan de Rijndijk. Dit leidde echter tot protest en ongeregelde heden. Beschuldigingen over en weer waren het gevolg. Het gerucht deed de ronde dat ze in het buitenland als soldaten tegen de vijand zouden worden gebruikt en dat men 'van boeren soldaten wilde maken', waardoor men er vanaf zag zich op te geven. Jan van Lienden verklaarde bijvoorbeeld dat 'de enige reden waarom hij niet graag in wapenhandel

Elk roemt den Hazardwoudsche grond;
 Waar men Welêer veel voordeel vond:
 Daar men nog door Landhouwery,
 Als ook door Boomenleweekery
 En Turfhandel, het bestaan
 Van't Huisgezin, ziet voorwaards gaan.

Hazerswoude ± 1800 (A.C. Brouwer, in:

Bakker Et Van Ollefen Et Brouwer 1798-1811).

Dorpsgenoten probeerden elkaar te beïnvloeden, al dan niet met geweld. Sommigen gingen niet naar de wapenhandel omdat hen dit afgeraden werd door dorpsgenoten, anderen voelden zich bedreigd. Arij de Groot was van plan zich ook vrijwillig tot de 'wapenoeffeninge' aan te geven, maar Jan van Es had gedreigd hem te slaan als hij dat zou doen. Door dit dreigement en door het gerucht dat iedereen tegen was, heeft hij zich niet aangemeld. Verscheidene mensen die op 28 januari op weg waren naar De Posthoorn om zich op te geven voor de wapenhandel, werden tegengehouden op de dijk in de buurt van de korenmolen. Hierdoor konden onder anderen Jan van der Mark en Jan Binnendijk, voornemens zich op te geven, de weg naar De Posthoorn niet voortzetten. Anderen voelden er niets voor zich te bekwamen in het hantieren van wapens. Pieter van Burik had geen knecht en daardoor geen tijd te verliezen.

onderwezen wilde worden, was dat hij er beducht voor was dat hij dan ook genoodzaakt zou zijn zijn woonplaats te verlaten en als soldaat tegen de vijand zou worden gebruikt (zonder dat hij zich kan herinneren dat iemand hem dat heeft voorgehouden of wijsgemaakt).¹⁷ Waarschijnlijk kwam dit gerucht in de wereld doordat de stadhouder aan de Staten-Generaal had voorgesteld om vrijwilligers op te roepen die gelegerd zouden worden in de vestingen. Een deel zou het veldleger kunnen versterken. Dit voorstel werd echter nergens tot uitvoer gebracht.¹⁸ De Gecommitteerde Raden van Holland verzekerden op 27 januari nogmaals dat de burgers niet buiten hun dorp gelegerd zouden worden.¹⁹

Korenmolen (Rembrandtmolen) aan de Rijndijk
(SARM; fotocollectie).

Slechts weinigen meldten zich uiteindelijk aan. Jan Bezuijen had zich wel aangemeld, maar ontkende dit tegenover de mensen die hij daarna op de dijk tegenkwam. Jacob van Wateringen moest zijn vrijwillige aanmelding bekopen met bedreiging of zelfs mishandeling. Arij de Groot getuigde dat hij had gezien dat 'Jan Langendam aan Jacob van Waateringen nadat hij zich vrijwillig tot de wapenoefeninge hadt aangegeven, heeft toebragt een slinger of stoot'. Ook Kors Groenewegen werd verdacht van mishandeling van Jacob van Waateringen.²⁰

Jan Langendam en Kors Groenewegen ontken- den beiden te hebben meegedaan aan het oproer en benadrukten dat zij altijd gehoorzaam waren geweest en de schattingen hadden betaald. Zij verklaarden dat zij geen leuzen hadden geroepen of samenrottingen hadden veroorzaakt, zoals vermeld in de publicatie van 16 juni 1784 van de Staten van Holland en West-Friesland.²¹ Zij refererden aan de publicatie waarin een verbod gold voor onder andere oproerige samenrottingen en leuzen. Volgens dit placaat werd oranje een verboden kleur.²² Ook verklaarden Jan en Kors dat zij eerst tegen de wapenoefening waren, omdat zij in de veronderstelling waren dat zij moesten uittrekken als soldaat; inmiddels waren zij bereid zich vrijwillig aan te melden. Dit idee hadden zij van Jasper van Leeuwen. Jasper van Leeuwen wilde mensen tevens een papier laten tekenen om geen brood meer te kopen bij Wouter Immerzeel, omdat deze zich had opgegeven. Kors werd uiteindelijk

veroordeeld tot veertien dagen op water en brood en twee jaar verbanning, plus het betalen van vierhonderd gulden aan de baljuw en de proceskosten. Jan kreeg als straf veertien dagen op water en brood, een jaar verbanning en het betalen van vijftig gulden aan de baljuw en de proceskosten.

Jasper van Leeuwen werd eveneens aangeklaagd, maar zou niet worden veroordeeld. Ter verdediging zei hij dat hij zijn bedenkingen had bij de wapenoefening, omdat het 'zijn affair' niet was, zijn vrouw ziekelijk was en hij bang was van de snaphaan (een soort geweer). Hij ontkende mensen opgezet te hebben tegen de wapenoefening. Hij had zich die dag niet opgegeven, omdat hij in de veronderstelling was dat het gerecht zou loten en het lot thuis gestuurd zou worden, zoals advocaat Mareet, tevens schout van Langeraar, hem had verteld.²³ Ook in de bekendmaking van 24 januari stond vermeld dat bij afwezigheid de gerechtsbode de loting zou uitvoeren alsof zij aanwezig waren.²⁴ Het proces werd echter zodanig uitgesteld dat de zaak twee jaar later kon worden afgedaan, omdat er inmiddels op 27 september 1787, een week na de terugkeer van Willem V, placaat van amnestie was afgegeven.²⁵ In april 1788 verzocht Kors naar aanleiding van dit placaat om herziening van de straf en opheffing van de verbanning.²⁶

Na de omwenteling ten gunste van de oranjegezinden bewaakten soldaten de rust in het land. Ook in Hazerswoude waren van januari tot mei 1788 soldaten gelegerd. De kosten die de inwoners van Hazerswoude hadden gemaakt, bijvoorbeeld voor eten, drank en logement voor de ruiters en hooi en stro voor de paarden, zijn nauwkeurig bijgehouden. Gerrit Wijtman had negen ruiters met paard ondergebracht en Abram van der Waal zeven. Het haver zou door de ambachtsbewaarders zelf geleverd worden.²⁷

In mei 1788 werd aangekondigd dat de soldaten spoedig zouden vertrekken en naar Leiden zouden marcheren. De schout en ambachtbewaarders oordeelden dat de rust voldoende was wedergekeerd en geen ongeregelheden waren te verwachten. Zij zouden niet om andere militairen verzoeken.²⁸ Dit betekende niet dat de inwoners van Hazerswoude geen soldaten meer zouden tegenkomen. In augustus 1788 liep een ruzie tussen een inwoner van Hazerswoude en een nabij gelegerde soldaat danig uit de hand met een dode als gevolg. Alhoewel het eerst leek alsof de ruzie te maken had met de strijd tussen de patriotten en prinsgezinden bleek dat dronkenschap de voornaamste reden was.

Langs de Gemeeneweg werd op 3 augustus 1788 een gewond persoon gevonden die korte tijd erna overleed. Het slachtoffer bleek Jan Weemeijer te zijn, ook wel bekend als Jan Lindekoper. Al snel werden twee verdachten door de baljuw opgepakt en overgebracht naar de gevangenis in Hazerswoude. Het waren Lambertus Martens, 23 jaar geboren te Maastricht, en Antonij de Nier, 21 jaar geboren te Nijmegen. Beiden waren soldaten van het Staatse leger en in dienst bij het regiment infanterie van H. Pallardy, later bekend als het regiment van G.W. des Villates (1787-1795).²⁹ Het regiment was gelegerd te Waddinxveen.

Aan de hand van verschillende verhoren en getuigenissen werd duidelijk dat de mannen in enkele kroegen in Hazerswoude waren geweest. Onderweg op de Gemeeneweg ontstond een ruzie met dodelijke afloop. Alhoewel allereerst door beide soldaten werd getuigd dat Jan Lindekoper patriotistische uitspraken had gedaan, bleek dit in ieder geval niet de oorzaak te zijn van de vechtpartij. Uiteindelijk vertelde Antonij de Nier de waarheid. Hij gaf aan dat Martens en Lindekoper gewed hadden om een fles wijn wie het verste kon springen. Lindekoper sprong, maar belandde in de sloot. Martens vroeg hem te bekennen dat hij een fles wijn verloren had, maar Lindekoper vond dat hij ook moest springen. De ruzie liep uit de hand en Lindekoper stierf aan een buikwond, aangebracht door de sabel van Martens. Martens had De Nier gedreigd om te verklaren dat Lindekoper zei dat de hoogheid een schelm was. Het bewijsmateriaal, de bloedspetters en de tegenstrijdigheden in de verklaring van Martens spraken zijn verklaring echter tegen.

De commandant van De Nier en Martens verzocht de baljuw of zichzelf de soldaten mochten bewaken en of een proces kon worden uitgesteld. De baljuw vroeg de welgeboren mannen hoe te handelen. Moesten de gevangenen worden overgegeven of niet? Hij vreesde dat als de mannen hier terecht zouden staan, de manschappen niet akkoord zouden gaan met het feit dat het burgerlijk gerecht deze zaak op zich zou nemen.

Tot nu toe was de rust redelijk hersteld na het vertrek van de soldaten in Hazerswoude. Er werd besloten de soldaten zelf te berechten, maar de baljuw zou gelijk krijgen over de onrust die dit zou veroorzaken.

Kort erna kwam een zingende en schreeuwende menigte, waarschijnlijk van Waddinxveen, naar het rechthuis van Hazerswoude toe. Twee afgevaardigden gingen naar de baljuw en eisten de soldaten vrij te laten, want zij hadden 'niets gedaan, als maar een kees vermoord'. De baljuw antwoordde dat het een zaak van het gerecht was. Op de vraag van de mannen wat het gerecht was, antwoordde de baljuw: 'dat zijn beste prinsluij, welgeboore mannen. die administreren de criminele justitie' en hij adviseerde hen naar huis te gaan. Naar eigen zeggen gaven de mannen niets om de justitie en waren ze met vijfhonderd man gekomen. Ze hadden een brief van 'de sociëteit' om ze los te halen. Hierna gingen de beide mannen naar de rest van de menigte bij het rechthuis. Door samenkost van de burgerij werd de groep verdreven.³⁰

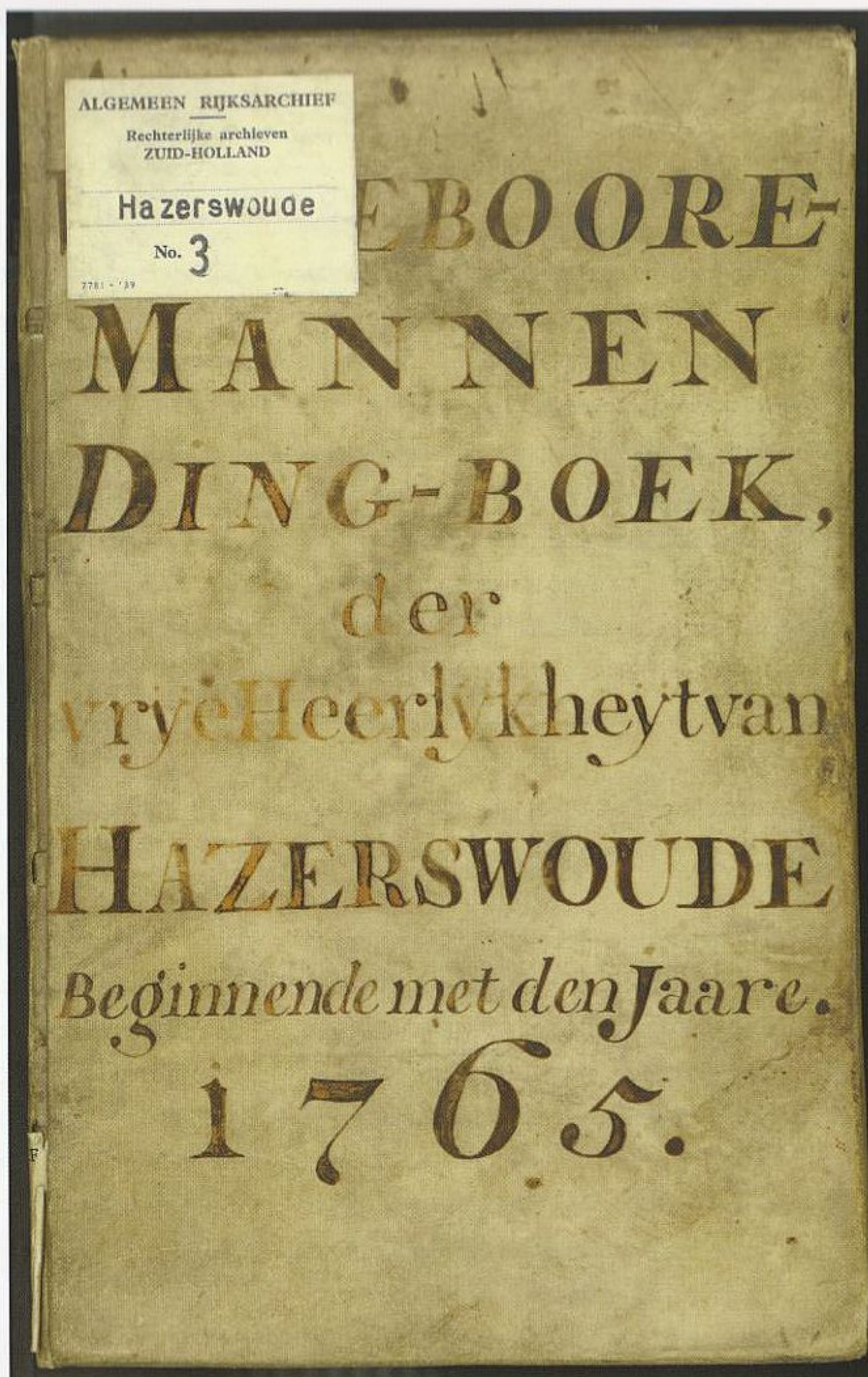
De soldaten werden uiteindelijk ontslagen uit het leger en veroordeeld. Lambertus Martens werd veroordeeld tot geseling en brandmerking met de strop om de hals op een schavot voor het rechthuis. Naast deze lijfstraf zou hij veertig jaar in het tuchthuis in de provincie moeten werken en vervolgens voor eeuwig uit Holland en West-Friesland worden verbannen.³¹ Antonij de Nier werd veroordeeld tot veertien dagen in de gevangenis op water en brood in het rechthuis en verbanning voor vier jaar uit Holland en West-Friesland.³²

Dominee Vatebender

Er was het nieuwe bestuur veel aan gelegen de rust te herstellen. Dit probeerde men niet alleen door middel van militair vertoon, maar ook op bestuurlijk niveau. Bestuursleden werden vervangen, zo mogelijk door prinsgezinde personen of personen die nu trouw zweerden aan Willem V. Personen die hun ambt wilden blijven uitoefenen, moesten een verklaring ondertekenen dat zij getrouwd waren aan het huis van Oranje-Nassau.³³

Predikant Abram Vatebender was een van de personen die door de omwenteling gedwongen was een verklaring te ondertekenen. Hij was sinds 1770 predikant te Hazerswoude³⁴ en geen onbekende voor baljuw Boers. In 1775 trouwde hij met de zus van de baljuw, Sara Cornelia Boers. Sara overleed in 1777, waarna Vatebender hertrouwde met Maria Catharina Momma.³⁵ Mede door bedreigingen was het hem onmogelijk geworden nog te prediken. Met een placaat van 'waarschouwing' verklaarden de Staten van Holland en West-Friesland dat de predikant van de gereformeerde kerk zijn werkzaamheden mocht vervolgen en dat hij hierin niet mocht worden verhinderd of op enige wijze bedreigd. Leden van de kerk die nog bezwaren hadden, konden dit op 'eene wettige wijze' doen.³⁶ Vatebender zou tot 1824 aanblijven als predikant te Hazerswoude.³⁷

1789 - Poging tot diskrediet van de baljuw

Er zijn geen documenten voorhanden waarin Boers de patriottische of juist orangistische denkbeelden onderschrijft. Waarschijnlijk waren veel bestuursleden of personen die hoge ambten bekleedden in zekere mate opportunistisch en pasten zij zich bij elke omwenteling aan bij de politieke situatie. Ook grepen verschillende mensen de situatie aan om tegenstanders, al dan niet terecht, te beschuldigen. Familieleden van de baljuw worden door Van der Aa omschreven als orangistisch. Carolus Boers, leraar godgeleerdheid in Leiden en een neef van de baljuw, wordt in Van der Aa vermeld als aanhanger van de stadhouderlijke regering en werd hierdoor uit zijn 'akademische waardigheden' gezet, net als zijn broer Frederik Willem.³⁸ Carolus wordt echter ook bespot in anti-patriottische pamfletten.³⁹

Boers had in 1785 de oproep tot wapenoefeninge ondertekend,⁴⁰ maar veroordeelde twee tegenstanders van deze oefeningen tegelijkertijd tot een milde straf. Een derde ontliiep zijn straf, mede dankzij Boers. Na de omwenteling in 1788 stelde Boers voor de verjaardagen van de prins en prinses, respectievelijk op 8 maart en 7 augustus, te vieren en riep een ieder op zijn huis te verlichten voor die gelegenheid. Hij riep hierbij mede op om de onderlinge haat en verdeeldheid af te leggen.⁴¹

De jaren erna werd onder andere opgeroepen om de vlag uit te hangen of de lantaarn op de toren te ontsteken ter ere van de verjaardagen van de stadhouder en zijn gemalin.

Het lijkt er daarmee op of Boers zijn plicht deed onder de verschillende regeringen. Enkele inwoners van Hazerswoude waren echter niet blij met dit gedrag en met het met alle winden meewaaien van Boers. Zijn gerechtsbode Jacob Breeroo en Hendrik Demper, dienaar van de baljuw, moesten het na de omwenteling van 1787⁴² ontgelden, maar er was ook een aanklacht tegen Boers zelf die bijna onopgemerkt bleef door het bestuur.

Enkele bestuursleden hadden een aanklacht ingediend, zonder medeweten van de andere commissieleden en van Boers. Dit laatste was waarschijnlijk niet eenvoudig, want Boers was baljuw, schout en secretaris. De aanklacht was al in behandeling bij de procureur. Boers had echter toch meer vrienden dan vijanden in het bestuur, want Mansveld kaartte het voorval aan en de aanklacht werd niet wettig geacht, omdat het niet in de resolutieboeken opgenomen was en niet had plaatsgevonden bij een officiële vergadering in het rechthuis. Met meerderheid van stemmen werd besloten de procureur in te lichten over dit misbruik van de naam van het bestuur en bovendien Boers in te lichten.⁴³ Dit zou echter niet de laatste aanklacht tegen hem zijn.

Ensame, Vroome, Discreete goede Vriend. Wy zenden hier nevens aan UL. het gewoone getal Exemplaren van de Publicatie, houdende verklaring, dat de Looting en de weekelysche Exercitien in den Wapenhandel van de Opgezeeten en platten Lande, overeenkomstig onze Aanschryving van den 12 dezer, tot niets anders is strekkende, dan om hunne eigen Huizen en Bezittingen, in geval van onverhoopte noodzaaklykheid, tegen den Vyand te kunnen beveiligen en defendeeren, en voorts Schouten en Geregten van zoodanige Dorpen onverlet te laten, alwaar de Opgezeten liever buiten de voorz. Looting zig vrywillig tot de Wapenhandel aanbieden, dezelve zonder deeze Looting onder de Wapenen te brengen, ten einde UL. zig daar na reguleeren, en op Zondag eerstkomende de voorz. Publicatie van den Predikstoel doen afkondigen.

Waar op ons verlatende, beveelen wy UL. de befehmeringe Gods. Geschreeven in den Hage den 27 January 1785.

Ter Ordonnantie van de Gecommitteerde Raaden.

[Handwritten signature]

Met de dreiging van de Franse troepen werden in augustus 1794 de inwoners van Hazerswoude verzocht om een vrijwillige bijdrage voor de bewapening van landzaten ter verdediging van het vaderland. Begin september zaten er echter nog geen penningen in de bussen op het secretarie, waardoor er besloten werd langs de deuren te gaan. Er werd een collecte gehouden op 15, 16 en 17 september en ruim 916 gulden werd naar het stadhuis te Leiden gebracht.⁴⁴ De kermis in hetzelfde jaar werd afgeblazen, ondanks dat sommigen voorstelden, 'eerlang de vlaggen hadden uijtgehangen', de kermis door te laten gaan.⁴⁵ Kort erna zou ook in Hazerswoude de omwenteling plaatsvinden. Nu moesten de inwoners voedsel, hooi, paarden en wagens leveren aan de Franse troepen.⁴⁶

1795 - Orange toch boven?

Het afroepen van de Bataafse Republiek op 19 januari 1795 zorgde voor een nieuwe machtsstructuur. Wederom werden nieuwe personen verkozen en verloren sommige hun ambtelijke functie. Eén van hen was de Amsterdammer Adriaan Donker Valckenier. Hij was schepen in Amsterdam, maar verloor zijn functie na het uitroepen van de Bataafse Republiek. Hij bezat naast zijn woning in Amsterdam een buitenplaats in Hazerswoude.⁴⁷ Ongetwijfeld was hij hier vaker te vinden na het verliezen van zijn functie als schepen in

[illegible]

Landen en Eijlanden het aan alle en eenigelyk Medaas
der Gerafmeerde Generaate te Hagerwoude ten allen
tyde by en onbezeelt om/ 300 wanner beziele mogien
vermenen enige bezwaaren ten laste van der gemelden
Medaas te hebben of te kunnen uytengen/ zig betwe-
gen/ niet ontgouding van alle eigenbinnelike onbehoor-
lyke seitelgheden/ op een wettige wyze/ ter behooring
plaatse/ te adresseeren/ sulende het hof alreede bereis be-
vonden worden/ zodanige bezittingen te doen/ als bezit-
tel/ naar gelang der waake/ zal oordeelen te behooren

Enke maanden later kende hij van den heer meerde is-
tischen dat ofschien de kettering te Dageraad
voornemens was naar het noorden der Angereen te
verandren; echter als hij enige weinige maanden
later te rufte, welke aldaar in den beginne gristich te was-
den, weder anderszins gezege te stonden; en speciaal de
de Gerecht's-Bade, Jans Amroo, uitgaaders Hendrik
Demp, Omeur van den Huis, braten gristich
verandren in het bekende waarnemen van der grist
respectievelijk Paffen in Soemmeren.

200 is 't, dat het des, ten eerste te bejden aan de
Opzigt, by tegeenside kerkloze van haer. Ende Opzigt
slag, aan den groot gerechten, by degen, en gelyke por
en tegen de Overrechten als leuen, als en een wylde
en allerzwaigste maatschappij, dat zij te wagen van acht
wat eenigzins tot verlossing der publieke rust kan
strekken; ofte naar dat aanteekening gelyken en sponaanly
den uwe beoogen of bidden den vrees, Gevecht, Gie
en Gynner van den Willems hinnen kazerneide boep
noord te molesteren, en in het toornen hinnen te
gevecht beoogenen eenige hinnen ofte eenigzins te
veroorzaken.

En nu dat niemand van deze eenige ignorantie p^{re} tendere/ gelaten Wy den eersten Deelbaarder van de hooft/ deze binnen haerzelwende boornomd te publice ren/ en doen affgrecen/ daer zulks te geschieden gebrui kelijk is.

Gedaagt in den Raade den 25 Januarij 1788.
Onder stond/
My present.
Was getrefteind/
Adriaan Beck.

I N ' S C R A V E N H A G E .

By ISAAC SCHELTUS, ordinaris Drukker van de Edele Groot Mogende Heeren
Staaten van Holland en Westvriesland. Anno 1788. *Alta Privilegio.*

Foto: Lex Fioole. (SARM; diverse stukken)

In april 1795 werd de 34-jarige Adriaan Donker Valckenier samen met enkele andere personen gezien op een schuitje op de Rijn. De andere personen waren zijn 32-jarige knecht Willem van der Toorn uit Hazerswoude, (Theodoor) Jan de Vrije uit Hazerswoude (circa 26 jaar), luitenant ter zee, en Johannes Bernardus van Sisteren (circa 40 jaar), adjudant van het tweede bataljon van het regiment Wartensleben. Dit bataljon was op dat moment in Hazerswoude gelegerd, maar het regiment zou in 1795 worden opgeheven.⁴⁹ Uit verscheidene getuigenverklaringen bleek dat het gezelschap in het bootje onder andere 'orange booven, orange tog booven' had geroepen en het deuntje van het liedje 'Al is ons prinsje nog zo klein' had geneuried. Ze waren van de werf van Valckenier naar herberg De Star in Alphen gevaren om bittere jenever te drinken. Op de terugtocht was er bovendien wijn aanwezig in de boot. Ze passeerden onder andere het verbeterhuis, waar mensen op het pad en het gezelschap in het bootje elkaar toeschreeuwden.

Het gezelschap werd in hechtenis genomen door de baljuw. De gevangenen werden overgebracht naar het Gravensteen in Leiden, omdat er maar twee criminele gevangenen in Hazerswoude waren, een burgerwacht ontbrak en er onvoldoende burgers waren aan wie men de bewaking kon toevertrouwen. Knecht Willem verklaarde dat er leuzen waren geroepen, maar dat hij niet precies kon vertellen wie dat had gedaan, omdat iedereen door elkaar schreeuwde en de heren bovendien dronken waren. Alle drie hadden het deuntje geneuried en Willem had nog geprobeerd de heren te sussen. Het bleek dat de knecht zelf geen leuzen had geroepen, hij werd vrijgelaten.

Valckenier verklaarde niks meer te weten, omdat hij te veel gedronken had. Ook Van Sisteren ontkende iets te weten en zegt beschonken te zijn geweest. Jan de Vrije weet niet meer wie 'orange booven' geroepen heeft, maar weet zeker dat hij en de knecht het niet geweest waren. De Vrije zei dat hij een van de eersten was die het request heeft ondertekend, omdat hij in de marine wilde en het dus ook niet te denken is dat hij 'orange booven' zou roepen. Hij zei dat juist het lied 'Vrijheid vrijheid lust van het leeven' gezongen werd. Van Sisteren kende het liedje echter niet en Valckenier alleen de eerste regels. De meeste getuigen konden niet precies zeggen wie er van het gezelschap 'orange booven' had geroepen. De gangbare straf voor oproerleuzen was geseling, vijf jaar straf en verbanning. In een strafrechtelijk betoog pleitte Boers er echter voor dat de heren

niet de gangbare straf zouden moeten krijgen. Er waren geen confessies gedaan en de getuigenverklaringen waren niet duidelijk. De getuigen konden namelijk niet met zekerheid zeggen wie de leuzen geroepen had. Alleen Van Sisteren werd door de getuigen herkend als degene die 'orange booven' had geroepen. Maar andere getuigen hoorden meer dan één stem uit het bootje, waardoor niet alleen Van Sisteren veroordeeld kon worden. Het was goed mogelijk dat de heren verwisseld waren, omdat zij eenzelfde kleding droegen. Van Sisteren had bovendien bijgedragen aan de rust en de heren stonden niet bekend als vaak dronken zijnde. Hierdoor wist men mogelijk niet of zijn dronk goed of kwaad was.

En in hoeverre is iemand verantwoordelijk voor zijn daden als hij dronken is? Er was volgens Boers geen sprake van opzet en valse getuigenissen waren helaas geen uitzondering. Een proces zou te lang duren en te veel kosten. De Hoge Vierschaar veroordeelde ieder van hen tot een boete van tweehonderd zilveren ducaten, waarvan twee derde voor Boers en een derde voor de Heilige Geest Diaconie en roomse armen van Hazerswoude bestemd was, plus het betalen van de proceskosten en de kosten van de politie.⁵⁰

Boers weer in opspraak

De handelingen van Boers konden niet ieders goedkeuring wegdragen. De uitroeping van de Bataafse Republiek had niet alleen invloed op de bestuurlijke en rechterlijke macht, maar was wederom een mogelijkheid om tegenstanders aan te pakken. Enkele inwoners beklagden zich over de gang van zaken en berichtten de 'provisioneele repraesentanten van het volk van Holland' over het proces van Valckenier, De Vrije en Van Sisteren, en een vermeend plichtsverzuim van baljuw Boers en het comité van criminele justitie. Boers had bovendien op 16 juni 1795 de post van baljuw niet aanvaard. Op 5 augustus werd hij opnieuw aangesteld en in september werd de klacht ongefundeerd verklaard.⁵¹ Boers zou bijna dertig jaar de post van baljuw in Hazerswoude vervullen. Hij maakte diverse omwentelingen en machtswisselingen mee en doorstond verschillende aanklachten.

Aa, van der A.J., 1852-1878, Biographisch woordenboek der Nederlanden. Haarlem.

Alphen, M.W.L., 1907, Nieuw kerkelijk handboek. Bijlage Q. Den Haag.

Bakker, R. & L. van Ollefen, 1791-1811, De Nederlandsche stad- en dorpsbeschrijver. Amsterdam.

De Balbian Verster, J.F.L., 1930, De bocht van de Heerengracht. Jaarboek van het genootschap Amstelodamum 27, 179-260.

Colenbrander, H.T., 1897, De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 1: 1776-1784. Martinus Nijhoff, Den Haag.

Colenbrander, H.T., 1898, De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 2: 1784-1786. Martinus Nijhoff, Den Haag.

Colenbrander, H.T., 1899, De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 3: 1786-1787. Martinus Nijhoff, Den Haag.

Groenveld S. & G.J. Schutte, 1992, Nederlands verleden in vogelvlucht. De nieuwe tijd: 1500 tot 1813. Groningen.

Melle M. van & N. Wisman, 2013, Herengracht 479, 14 maart 1768. Ons Amsterdam, Rubriek 'Hier gebeurde het'.

Schama, S., 1989, Patriotten en bevrijders. Revolutie in de noordelijke Nederlanden, 1780-1813. Amsterdam.

Vliet R. van, 2006, Leidse ietsen. Orangistische en patriotse propagandastrijd in Leiden (1784-1786). Holland 38 (4), 289-304.

Woude, H.R. van, 2010, Het geslacht Boers 1550-2010.

Decreeten van de provisioneele repraesentanten van het volk van Holland, Van July en augustus 1795. Vierde deel, eerste stuk. Den Haag.

Decreeten van de provisioneele repraesentanten van het volk van Holland. Van september en october 1795. Vijfde deel. Den Haag.

Naamregister der heeren militaire officieren, den capiteln generaal, de generaals, lieutenant-generaals, generaals-major, colonels, lieutenant-colonels, majors, capiteins, lieutenants en vaandrighs der cavallery, dragonders, infantry, artillery, ingenieurs en mineurs in dienst der vereenigde provintien, met de naamen der gouverneurs, commandeurs, majors en onder-majors der steden en forten, onder het gebied van hun Hoog-Mogende. Vermeerderd met een lyst der chefs van alle de regimenten, zo cavallery als infantry. 1713-1794. Den Haag.

Generaale index op de registers der resolutien van de heeren staaten van holland en westvriesland genomen in haar edele groot mog. Vergaderingen. Seedert den jaare 1771 tot den jaare 1780 beide inclus.

- ¹ Groenveld & Schutte 1992
- ² 1791-1811
- ³ Van Vliet 2006, 289-304
- ⁴ zie Van der Woude 2010
- ⁵ SARM; Rechterlijk archief (RA) Hazerswoude
- ⁶ Van der Woude 2010
- ⁷ SARM; RA Hazerswoude
- ⁸ SARM; Notarieel archief (NA) Hazerswoude
- ⁹ Van der Woude 2010
- ¹⁰ Voor de stamboom, zie Van der Woude 2010
- ¹¹ SARM; NA Hazerswoude
- ¹² SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 91
- ¹³ Schama 1989
- ¹⁴ Colenbrander 1898, 73
- ¹⁵ SARM; Ambachtsarchief (AA) Hazerswoude inv.nr. 7
- ¹⁶ Colenbrander 1898, 73
- ¹⁷ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 91-114
- ¹⁸ Colenbrander 1898, 74
- ¹⁹ Colenbrander 1898, 74; SARM AA Hazerswoude, inv.nr. 7
- ²⁰ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 91-114
- ²¹ SARM, RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 91-114
- ²² Colenbrander 1898, 66
- ²³ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 91-114
- ²⁴ SARM; AA Hazerswoude, inv.nr. 1; 6a
- ²⁵ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 131-135
- ²⁶ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 154
- ²⁷ SARM; AA Hazerswoude, inv.nr. 1; zie ook AA Hazerswoude inv.nr. 13.e.1
- ²⁸ SARM, AA Hazerswoude, inv.nr. 1; RA Hazerswoude inv.nr. 3, fol. 162
- ²⁹ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 163v-232; Nationaal Archief, Archief van de Raad van State, inv.nr. 1965, folio 96; Naamregister der heeren militaire officieren...
- ³⁰ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 163v-232; inv.nr. 6
- ³¹ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 264
- ³² SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 3, fol. 259
- ³³ SARM; AA Hazerswoude, inv.nr. 13.d.9
- ³⁴ Generaale index...
- ³⁵ Van der Woude 2010
- ³⁶ SARM, diverse stukken; zie ook SARM; AA Hazerswoude inv.nr. 13.d.9
- ³⁷ Van Alphen 1907
- ³⁸ Van der Aa 1852-1878
- ³⁹ Van Vliet 2006, 289-304
- ⁴⁰ SARM; AA inv.nr. 6a
- ⁴¹ SARM; AA Hazerswoude, inv.nr. 1
- ⁴² SARM; diverse stukken
- ⁴³ SARM; AA Hazerswoude, inv.nr. 1
- ⁴⁴ SARM; AA Hazerswoude inv.nr. 1 , 6a & 7
- ⁴⁵ SARM; AA Hazerswoude inv.nr. 1
- ⁴⁶ zie ook SARM; AA inv.nr. 13.e.2
- ⁴⁷ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 4
- ⁴⁸ De Balbian Verster 1930; Van Melle & Wisman 2013
- ⁴⁹ Decreeten ...
- ⁵⁰ SARM; RA Hazerswoude, inv.nr. 4, fol. 113v-192v
- ⁵¹ Decreeten...